

GRAMATIKA

Aleksejs Andronovs

Tradicionāli latviešu gramatikas jautājumi

Latviešu valodas gramatikā ir virkne tradicionāli strīdīgu jautājumu (instrumentāļa statuss, debitīva apraksts, atstāstījuma izteiksmes paradigma, deklināciju un konjugāciju iedalījums, fonoloģiskā un morfoloģiskā segmentācija, transkripcijas pilnveidošana, divskaņu klasifikācija, šauro /e/, /ē/ un plato /æ/, /ā/ distribūcija, instrumentālās fonētikas loma u. c.). Dažus no šiem jautājumiem vairs jau pat nevar nosaukt par strīdīgiem, jo diskusijas par tiem kļuvušas visai neauglīgas: oponenti neieklausās viens otra argumentos, jo viņiem ir dažādas teorētiskās nostādnes. Šis raksts ir mēģinājums pareizi formulēt dažus tradicionālos morfoloģijas jautājumus, lai noteiktu nosacījumus un pamatus, kas ļautu tos konstruktīvi risināt turpmākos pētījumos.

Instrumentālis

Jautājums par instrumentāļa statusu mūsdienā latviešu literārajā valodā ir viens no visvairāk diskutētajiem latviešu gramatikas jautājumiem. Šīs problēmas vēsturei, sākot no pirmajiem latviešu valodas gramatikas aprakstiem, ir veltīts T. G. Fennela raksts (Fennell 1989)¹. Dažādu vēsturisko procesu dēļ zaudējis savu īpašo galotni (Endzelīns 1951, 395 ff.), šis locījums, kā zināms, vienskaitlī sakritis ar akuzatīvu, bet daudzskaitlī ar datīvu, kas mudinājis dažus pētniekus izslēgt to no locījumu paradigmas. Gramatisko kategoriju izzušana un rašanās ir pakāpenisks process, arī instrumentāļa gadījumā valodā joprojām ir vērojamas vecā locījuma pēdas. Jautājums ir, vai šo pēdu pietiek, lai joprojām runātu par patstāvīgu locījumu. (Piemēram, latviešu valodā var atrast vecā divskaitļa pēdas (*dalīt ar piec-i*), kas gan jau vairs nav pietiekamas, lai gramatikā iekļautu atsevišķu divskaitļa kategoriju.)

Locījums, tāpat kā jebkura cita gramatiskā kategorija, balstās uz formas un nozīmes vienotību: valodā tiek postulēti tikai formāli atšķirīgi lo-

¹ T. G. Fennela apskatā gan trūkst dažu avotu, piem.: Лоя 1951, 851–852, Lötzh 1978, Зализняк 1973, 70–71, 73.

cījumi, tātad nevar būt divu dažādu locījumu, ja starp tiem nevar saskatīt kādu formālu atšķirību. Tāpēc jautājumā par instrumentāli ir par maz uzsvērt to īpatnējo nozīmi, kas nesakrīt ar akuzatīva un datīva nozīmēm (sal. LVG 2008, 191), – pamatojot instrumentāļa patstāvīgumu mūsdienu latviešu valodā, jāpierāda tā formālā atšķirība no citiem locījumiem.

Diezgan populārs ir viedoklis (tas tiek pasniegts arī skolas gramatikā), ka vecas izzudušas sintētiskās formas vietā instrumentālis latviešu valodā ir izveidojis analītisko formu – savienojumu ar prievārdu *ar* (sk. Kalnača 1999, 82, 84; LVG 2008, 190). Šādā veidā latviešu valodas locījumu paradigmā, visnotaļ sintētiskā, tiek iekļauta viena analītiskā forma². Jāsaka, ka šis fakts pats par sevi nav iemesls atnest piedāvāto interpretāciju: pasaules valodās pastāv locījumu sistēmas, kuras veido analītisko formu opozīcijas, sal. angļu posesīvā locījuma (*possessive case*) rādītāju *'s*, kas nav galotne (jo starp to un attiecīgo lietvārdu var būt vēl citi vārdi, piem.: *the king of England's hat* 'Anglijas karaļa cepure'). Tomēr sīkāka analīze neļauj piekrist analītiskās instrumentāļa formas (*ar draugu*) postulēšanai latviešu valodā. Un neļauj tāpēc, ka šis prievārda un lietvārda savienojums formāli ne ar ko neatšķiras no citu prievārdu un lietvārdu savienojumiem: ja savienojums *ar draugu* tiek interpretēts kā instrumentāļa forma, tad nevar paskaidrot, kāpēc par atsevišķiem locījumiem netiek uzskatīti savienojumi *par draugu* (kontentīvs, kā krievu valodā prievārdlocījums *о дpуге*), *no drauga* (ablatīvs, kas bijis indoeiropiešu pirmvalodā un baltu valodās sakritis ar ģenitīvu), *pie drauga* (adesīvs, kas ir eksistējis latviešu valodā un atstājis pēdas adverbos, piem., *mājup, šurp*) utt. Visu prievārdu savienojumu iekļaušana paradigmā tik tiešām nav pamatota, turklāt šādas paradigmas robežas būtu visai nenoteiktas, jo prievārdu savienojumiem ļoti līdzīgi ir savienojumi ar adverbiem (*ap mežu – apkārt mežam*).

Tātad jāatzīst, ka prievārds *ar* neietilpst instrumentāļa formā. Jautājums, kas jārisina instrumentāļa statusa pētījumos, ir: vai ir pamats sintētiskās formas *draugu – draugiem* uzskatīt par atsevišķa locījuma formām? Tieši sintētiskās formas uzskata par instrumentāļa formām latviešu valodniecības klasiķi J. Endzelīns un K. Milēnbahs (Endzelīns, Milēnbahs 1928, 61–64, 236–237; Endzelīns 1951, 395 ff., 580, 643); arī akadēmiskajā latviešu valodas gramatikā teikts (Mllvg I, 401), ka prievārds *ar* tikai „bieži balsta” sintētisko instrumentāļa formu (sk. tāpat Fennell, 1975, 43; Ničiņa, 1997, 201–202; Grīse, 1998).

² Šeit nav vietā analogija ar krievu valodas prepozicionālo locījumu (*предложный падеж*), jo, lai arī tā forma vienmēr biedrojas ar kādu no prievārdiem (*о, в, на, при, по*), pati par sevi tā ir īpaša, atšķirīga (vienskaitli gan ne visu locīšanas tipu vārdiem) no citu locījumu formām, sal. *друг* 'draugs', *друга, другу, друга, другом, (о) друге; друзья, друзей, друзьям, друзей, друзьями, (о) друзьях*.

Instrumentāļa piekritēji mēdz aizrādīt, ka instrumentālis atšķiras no akuzatīva vienskaitli un datīva daudzskaitli ar laužto zilbes intonāciju galotnē. Šī atšķirība vērojama lielākoties augšzemnieku izloksnēs un sastopama šādos gadījumos:

- vietniekvārdos *kas, tas, šis*: vsk. instr. *kuô, tuô, šuô* : vsk. ak. *kùo², tùo², šùo²* (Endzelīns 1951, 526); siev. dz. dsk. instr. *tâm* : siev. dz. dsk. dat. *tâm* (Endzelīns 1951, 531);
- lietvārdos: dsk. instr. *maïtuôm* : dsk. dat. *maïtuôm²* (Ābele 1928, 25; Endzelīns 1951, 417) (= literārās valodas *meitām*);
- īpašības vārdu noteiktajās galotnēs: vsk. instr. *boltû* : vsk. ak. *boltû*; siev. dz. dsk. instr. *boltôm* : siev. dz. dsk. dat. *boltôm* (Zeps 1995, 169) (= literārās valodas *balto, baltām*).

Jāatceras tomēr V. Zepa aizrādījums, ka laužtā intonācija patiesībā raksturo nevis instrumentāli, bet jebkuru aiz prievārda lietotu lietvārda formu: *iz boltô plaukta* 'uz baltā plaukta', *iz vacejîm rotîm* 'uz vecajiem ratiem' (Zeps 1995, 169). Vairums piemēru, kas citēts literatūrā, tiešām rāda formu ar laužto intonāciju pēc prepozīcijām. Izņēmums ir A. Ābeles (1928, 25) citētais: *beî lîls pòurs, ka maïtuôm dzeivâ* 'bija liels pūrs, kad meitām dzīvoja' ('kad bija jaunas meitas'). Citam piemēram, kad zilbes intonācija šķir instrumentāli un akuzatīvu pozīcijā pēc prievārda, kādā sarunā uzmanību ir pievērsis A. Bredakss: *par kû 'par ko' : par kû 'kāpēc'*.

Lai nu kā, normatīvajos latviešu literārās valodas aprakstos „instrumentāļa” formu zilbes intonācijas atšķirība nav fiksēta (LVPPV 1995, 27), tātad tā nevar būt par argumentu, pierādot instrumentāļa patstāvīgumu literārajā valodā, kamēr nav veikti zilbes intonāciju pētījumi literārās valodas lietotāju runā.

Tomēr, ja arī instrumentāļa formas mūsdienu latviešu literārajā valodā ir pilnīgi identas ar akuzatīvu vienskaitli un datīvu daudzskaitli, tātad, šim locījumam nav savas īpašas morfoloģiskās formas, tā zudums nav vēl pierādīts. (A. Zalizņaka locījumu tipu klasifikācijā šādi locījumi tiek saukti par morfoloģiski nepatstāvīgiem (*морфологически несамостоятельные*; Зализняк 1973, 69.) Problēmas nebūtu, ja instrumentālis abos skaitļos sakristu ar kādu vienu locījumu. Citādi, atmetot instrumentāli, neērti kļūst piemēri, kad vienā un tajā pašā funkcijā tiek lietoti dažādi locījumi atkarībā no lietvārda skaitļa, sal.: *iet lēnu gaitu – iet lēniem soļiem*. Šī ir visai parasta situācija pēc prievārdiem, bet minētajos piemēros prievārdu nav. Tomēr principā jāatzīst, kā atšķirīgs pārvaldījums atkarībā no lietvārda skaitļa valodās ir sastopams: sal. lietuviešu *konferencija vyks rugsėjo šeštą ir septintą* (vsk. ak.) *dienomis* (dsk. instr.) 'konference notiks septembra sestajā un septītajā dienā' (Holvoet 2010, 183).

Aprakstot instrumentāļa nozīmes, akadēmiskā gramatika pievērš

uzmanību prievārda *ar* lietošanai: dažās nozīmēs tas ir obligāts, citās – fakultatīvs, vēl kādās – neiespējams (Mllvg I, 400–404; LVG 2008, 191–193). Prievārdu neizmanto (vai viegli izlaiž) šajās nozīmēs (daudzskaitļa formas bez prievārda lietojamas biežāk (Milenbahs 1893, 83–86, Endzelīns 1951, 643))³:

- pazīmes jeb īpašības instrumentālis: *meitene (ar) skaistu seju, (ar) blondiem matiem*;
- līdzekļa vai rīka instrumentālis: *skatīties (ar) vienu aci; grauzt (ar) veciem zobiem; apstādīt (ar) jauniem kokiem; pilns ar pienu : ziediem pilns*;
- veida instrumentālis: *iet lēnu gaitu, lēniem soļiem* (bez prievārda, lai arī sarunvalodā tas sastopams);
- tēlojamais instrumentālis: *skatīties drūmu skatienu, niknām acīm* (bez prievārda, lai arī sarunvalodā tas sastopams);
- distributīvais instrumentālis: *saņemt simtiem vēstuļu* (bez prievārda, tikai daudzskaitlī);
- laika instrumentālis: *mācīties gadiem ilgi* (bez prievārda, tikai daudzskaitlī).

Pētnieki, kas neiekļauj instrumentāli locījumu paradigmā, mēģina dažādi skaidrot šādus bezprievārda lietojuma gadījumus.

Dažus no tiem var uzskatīt par adverbizētiem vai idiomatizētiem (Fennell 1975, 43; Löttsch, 1978, 670; Mathiassen 1997, 41, 176; Mllvg I, 404): *braukt aulekšiem, darīt tīšu prātu, nākt tukšām rokām*. Tomēr daudziem šādiem vārdu savienojumiem ir visai caurspīdīga iekšējā struktūra un tos var diezgan brīvi veidot no dažādiem komponentiem (turklāt apzīmētāja saskaņojums rāda, ka apzīmējamais vārds ir lietvārds, nevis apstākļa vārds). Kā raksta I. Pauniņa (Sjomkāne), aprepozicionālā instrumentāļa konstrukcijas „arī mūsdienu valodā, pat visjaunākajā, funkcionē un ir daudzveidīgas” (Pauniņa 2003, 46). Problēmu atvieglo jau minētais fakts, ka ar lietvārdu vienskaitlī bezprievārda savienojumi ir sastopami daudz retāk, tāpēc tos var uzskatīt par zināmu anomāliju, kopumā vecā instrumentāļa funkcijas piedēvējot mūsdienu dativam. Cik plaši mūsdienu literārajā valodā lietojamas vienskaitļa formas bez prievārda, būtu speciāli jāizpēta.

Ārpus latviešu gramatiskās tradīcijas paliek T. G. Fennela un A. Holvuta interpretācijas. T. G. Fennels apsver iespēju aprakstīt bezprievārda gadījumus, ieviešot noteikumu par dziļās struktūras prievārda obligātu vai fakultatīvu izlaišanu virsējā struktūrā (Fennell 1975, 43). Kādā agrākā rakstā A. Holvuts arī bija minējis iespēju runāt par zināmos gadījumos lietotu

³ Bezprievārda lietojumu var ietekmēt arī apzīmētāja klātbūtne (*vīrietis ar bārdu : vīrietis garu bārdū*) (sal. Milenbahs 1893, 85–86), vārdu secība (*pilns ar ziediem : ziediem pilns*) u. c. (sk. Nītiņa 1973, Nītiņa 1978, 65–67).

prievārda *ar* nulles allomorfu (Holvoet 2000, 215), bet jaunākajā publikācijā, vispusīgi iztirzājis latviešu instrumentāļa problēmu, viņš ir iekļāvis to lietuviešu, poļu un krievu valodas kontekstā, minēdams šajās valodās līdzīgus neparastas locījumu distribūcijas gadījumus (Holvoet 2010). Tas ļāvis formulēt vispārīgāku skaidrojumu (sal. A. Zalizņaka „sašķeltos pārvaldījuma likumus” – *расчлѐнные правила управления* (Зализняк 1973, 66)), kas liekas perspektīvs valodu tipoloģijas skatījumā un ticams, ņemot vērā locījuma kategorijas vēsturisko pārmaiņu likumsakarības.

Saglabājot instrumentāli locījumu paradigmā, jāpatur prātā, ka tas ir atšķirīgs no citiem locījumiem vēl ar to, ka – gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī – tas ir iespējams tomēr tikai diezgan ierobežotam lietvārdu skaitam („nepilnais locījums” (*неполный падеж*) A. Zalizņaka klasifikācijā (Зализняк 1973, 84)). Instrumentāļa problēmas vispusīga izvērtēšana ir saistīta ar sīku bezprieveārdu lietojuma izpēti: to biežumu, ierobežojumiem, veicinošiem faktoriem, attiecībām ar prievārda konstrukcijām (sk. Nītiņa 1973).

Ar locījuma kategorijas aprakstu ir saistīta prievārdu pārvaldījuma problēma tajos gadījumos, kad vienskaitlī prievārdi pārvalda dažādus, bet daudzskaitlī vienu locījumu⁴. Šādu vai līdzīgu situāciju var aprakstīt, vai nu formulējot attiecīgo pārvaldījuma likumu (tā ir tradicionālā pieeja), vai arī postulējot divas locījumu formu sērijas daudzskaitlī: patstāvīgās un prepozicionālās (sal. Mathiassen 1997, 41).

Nepastāvot uz otrās pieejas pareizību, gribētu tikai izteikt pāris argumentu tās labā.

Vispirms, var novērot, ka atšķirības locījumu formās bez un ar prievārdiem pastāv ne tikai daudzskaitlī, bet arī vienskaitlī. Personas vietniekvārdu sistēmā, proti, triju vietniekvārdu *es, tu, seviš* paradigmās eksistē atšķirīgas datīva formas: patstāvīgi tiek lietotas formas *man, tev, sev*, bet aiz prievārdiem – formas (*līdz*) *manim, tevīm, sevīm*. Šādu situāciju, kad „divas locīšanas tabulas rindas savstarpēji atšķiras tikai niecīgā sleju daļā” A. Zalizņaka terminoloģijā apraksta kā formāli „vāji diferencētus locījumus” (*слабо дифференцированные падежи*) (Зализняк 1973, 76)⁵. Dažu latviešu valodas izlokšņu tendence diferencēt vietniekvārdu formas atkarība no tā, vai tie tiek lietoti patstāvīgi, vai ar prievārdiem, atzīmēta J. Endzelīna gramatikā (Endzelīns 1951, 630–631, 514), kā arī viņa darbā par latviešu prievārdiem (Эндзелин 1906, 9–12). Iespēju lietot formas *manim, tevīm, sevīm* arī ar prievārdiem, kas pārvalda ģenitīvu un akuzatīvu, atzīst arī akadēmiskā gramatika (Mllvg I, 504, 725), kaut arī būtu jāpārbauda, cik aktuāli mūsdie-

⁴ Ar postpozitīvajiem prievārdiem tiek lietotas ģenitīva formas kā vienskaitlī, tā arī daudzskaitlī.

⁵ „Vāji diferencēto locījumu” piemērs lietuviešu valodā ir posesīvais un neposesīvais ģenitīvs, kas atšķiras tikai četrus vietniekvārdu (*es, tu, seviš, kas*) paradigmās: *mano, tavo, savo, kieno* un *manęs, tavęs, savęs, ko* (Булыгина 1985).

nu literārajā valodā ir savienojumi *bez manim, par tevim* u. c. Jau minēta patstāvīgo un prepozicionālo formu diferenciācija dažās ziemeļaustrumu Latvijas izloksnēs: patstāvīgi lietoto Acc. Sg. un Dat. Pl. noteikto formu galotnēs ir krītošā intonācija, bet aiz akuzatīvu pārvaldošiem prievārdiem vienskaitlī un aiz visiem prievārdiem daudzskaitlī tiek lietotas formas ar lauzto intonāciju galotnēs (vecās instrumentāļa formas), piem., *boltū* un *ai, iz boltū, boltôm* un *ai, iz boltôm* (Zeps 1995, 169) (sal. arī Гасюк 1971).

No otras puses, jāsaka, ka atšķirīgas patstāvīgās un prepozicionālās formas nav reta parādība. Tā krievu valodā ir daži vietniekvārdi, kam šīs formas ir atšķirīgas: *его : него, никого : ну у кого* (Зализняк 1967, 52–55). A. Zalizņaks apsver iespēju aprakstīt šo formu sistēmu krievu valodā, izmantojot divas kategorijas: locījuma un patstāvības / nepatstāvības. Tādā gadījumā, pirmkārt, formveidošanas tabulā parādās vairāki tukši lodziņi, bet, no otras puses, vairumam vārdu nepatstāvīgās formas sakrīt ar patstāvīgajām un tabula tiek palielināta bez racionāla pamatojuma. Tāpēc viņš piedāvā praktisku risinājumu: lai gan teorētiski eksistē pilnā formveidošanas tabula, vārdu formu aprakstā tiek analizētas tikai šīs tabulas pamatdaļas formas, bet par atlikušajām vārdu formām tiek norādīts, kam tās ir homonīmiskas. Kaut arī latviešu valodā patstāvīgo un prepozicionālo formu opozīcija iet cauri visai nomeni sistēmai, nevis tikai necīgai vietniekvārdu grupai, arī šeit varētu noderēt līdzīga pieeja.

	vsk.		dsk.	
	patstāv.	prepoz.	patstāv.	prepoz.
N	es	—	mēs	—
Ģ	manis	manis	mūsu	mums
D	man	manim	mums	mums
A	mani	mani	mūs	mums
L	manī	—	mūsos	—

Debitīvs

Latviešu valodas debitīvs⁶ ir visai unikālā parādība ne tikai Eiropas valodu kontekstā, bet pasaules valodu kopumā. Tomēr šīs kategorijas teorētiskam aprakstam veltīto pētījumu Latvijā tikpat kā nav bijis⁷ – pēdējos gadu desmitos ar to nodarbojas tikai ārzemju zinātnieki (Marvans 1967; Fennell 1973; Michelini 1985; Schmalstieg 1990; Holvoet 1993; 1997; 1998; 1999; 2001, 9–62; 2007, 173–193; Mathiassen 1997; Wälchli 1996; 2000; Andronovs 1997; 1998 u. c.). Joprojām nav vienotības jautājumā par debi-

⁶ Par debitīvu tiek saukta gan verba forma, ko darina, pievienojot tagadnes trešajai personai priedēkli *jā- (jālasa)*, gan šīs formas savienojums ar verbu *būt (ir jālasa)*; to pašu terminu lieto arī attiecīgās gramatiskās kategorijas apzīmēšanai.

⁷ Latviešu valodniecības klasiķu J. Endzelīna (1901a, b; 1905; 1908) un K. Milenbaha (1907) raksti par debitīvu ir veltīti tā cilmes izpētei.

tīva vietu verba gramatisko kategoriju sistēmā.

Gramatikas vēsturē bijuši vairāki risinājumi.

Debitīva formas tiek minētas latviešu valodas gramatikās no paša gramatiskās tradīcijas sākuma⁸. Jau pirmā latviešu valodas gramatika – J. G. Rēhehūzena „Manvduvctio Ad Lingvam Lettonicam...” – satur diezgan bagātu informāciju par debitīva formu darināšanu un lietošanu. J. G. Rēhehūzens sauc debitīvu par „gerundium in *Dum*” (Rehehusen 1644, 25), tātad, mūsdienu terminoloģijā, par ģerundīvu. Par ģerundiju (resp. ģerundīvu) debitīvs tika saukts arī citās XVII gs. un XVIII gs. pirmās puses gramatikās. Debitīva konstrukcija tika apskatīta blakus konstrukcijai ar tagadnes pasīvo divdabi, kas līdzīgi izsaka vajadzības nozīmi.

Cita tradīcija iesākās ar G. F. Stenderu, kas savās gramatikās nodaļā par bezpersonas verbiem blakus apraksta konstrukcijas „*būt* + debitīvs” un „*būt* + infinitīvs”, nosaukdams tās par „modus necessitatis” („primus” un „secundus”) (Stender 1761, 57; Stender 1783, 126–127). Apvienojot šīs divas konstrukcijas ar līdzīgu nozīmi, G. F. Stenders balstās uz tīri semantisku pamatu, vārdam „modus” šeit noteikti nav stingras terminoloģiskas nozīmes (ne velti Stenders nemin šīs vajadzības izteiksmes, runājot par izteiksmēm vispār (Stender 1761: 33, Stender 1783, 64), un neievieto tās formas paradigmā otrajā gramatikas izdevumā (Stender 1783, 104–108)). Tomēr šis G. F. Stendera jaunievedums sagaidīja protestu no vairāku valodnieku puses: K. Ulmanis (Ulmann 1831, 36; 62), K. Napjerskis (Napjersky 1830, 182–183) un citi nepiekrīta, ka konstrukcija ar debitīva formu veido atsevišķu izteiksmi, un piedāvāja apskatīt to sintakses nodaļā. O. Rozenbergers bija pirmais, kas debitīva problēmai veltīja plašu atsevišķu komentāru (Rosenberger 1848, 103–106) un aizrādīja, ka debitīvu nevar uzskatīt par izteiksmi, jo tam pašam ir citu izteiksmju formas (bez īstenības vēl vēlējuma un atstāstījuma) (Rosenberger 1848, 105). Viņš aplūko debitīvu nodaļā par pasīvu, acimredzot balstoties uz abu konstrukciju līdzīgu struktūru, kad loģiskajam objektam atbilst sintakses līmeni teikuma priekšmets nominatīvā, un uzsverot arī debitīva līdzību ar tagadnes pasīvo divdabi un latīņu valodas ģerundīvu (Rosenberger 1843, 5). Tāpat kā pasīva paveidu debitīvu apskatījis A. Bielenšteins savās latviešu valodās gramatikās („Debitiv Passivi” (Bielenstein 1863, 130, sal. Bielenstein 1864, 201)).

Ļoti pareizs skaidrojums par debitīva vietu atrodams Stērstu Andreja gramatikā: „Debitīvs ir sevišķa, latviešu valodai īpaša verba forma, kuŗa ceļ aprakstošā kārtā vajadzības konjugāciju (conjugatio debitiva), kas pretim stādāma parastai konjugācijai, t. i. tai, kuŗai nav šīs vajadzības nozīmes. De-

⁸ Termins „debitīvs” pirmo reizi parādās H. Heselberga gramatikā (Hesselberg 1841, 28), bet attiecināts gan arī uz citiem vajadzības izteikšanas līdzekļiem (pasīvo divdabi, verbu *būt* + nenoteiksme).

bitīva nevar pieskaitīt nedz pie izteikšanas kārtām, jeb modiem, nedz pie darīšanas kārtām [genus], tāpēc, ka tam pašam ir visas izteikšanas un darīšanas kārtas” (Stērste 1880, 29)⁹. Stērstu Andrejs arī pirmais pievērs uzmanību vietniekvārda *sevis* akuzatīva lietojumam debitīva konstrukcijā (*man jāmazgā sevi*) un sintētiskajai debitīva atstāstījuma formai (*man jādārot*) (Stērste 1880, 29) (pirmo reizi līdzīgi piemēri parādās Heselberga gramatikā, bet netiek komentēti (Hesselberg 1841, 38, 121)).

Tādējādi līdz XIX gadsimta beigām debitīva morfoloģisko formu un sintaktisko konstrukciju dažādība jau tikusi labi apzināta un noformulētas četras debitīva traktējuma iespējas: 1) latīņu valodas ģerundīvam līdzīgs sastata izteicējs (Rēhehūzens); 2) izteiksme (Stenders); 3) kārta (Rozenbergers); 4) patstāvīga kategorija (Stērste).

J. Endzelina un K. Milenbaha 1907. g. „Latviešu gramatikai” bija atlicis tikai apkopot iepriekšējos aprakstus. Dīvaini, ka bez jebkādiem komentāriem debitīvs šeit bija pieskaitīts pie izteiksmēm, lai gan dotas arī citu izteiksmju debitīva formas: „Vajadzības izteiksme (tikai latv. valodā tādā veidā sastopama) izteic vajadzību; piem. *mums visiem reiz jāmirst*. Šo izteiksmi rada, pievienojot īstenības izteiksmes tagadnes trešajai personai (tikai no *būt* šī forma ir *jābūt!*) formu *jā-*, pie kam darītāja vārds nostājas datīvā; piem. tagadnē: *man (tev, viņam, mums, jums, viņiem) (ir) jādzen* (vid. kārtā: *jādzenas*), pagātnē: *man bija jādzen*, nākotnē: *man būs jādzen*, vēlamā izteiksme: *man būtu jādzen*; atstāstāmā izteiksmē tagadnē: *man esot jādzen*, pagātnē: *man bijis jādzen*, nākotnē: *man būšot jādzen*” (Endzelīns, Milenbahs 1928, 80)¹⁰. Tā tika dibināta pašreizējā tradīcija: gandrīz visi vispārīgie latviešu valodas gramatikas apraksti mūsdienās traktē debitīvu kā vienu no verba izteiksmēm – blakus indikatīvam (īstenības izteiksmei), imperatīvam (pavēles izteiksmei), kondicionālim (vēlējuma izteiksmei) un evidenciālim (atstāstījuma izteiksmei), nosaukdamas to par vajadzības izteiksmi (Mllvg I, 600; LVG 2008, 44 u. c.). Vienīgais izņēmums (izņemot Андронов 2002, 366–369) laikam ir N. Nauas latviešu valodas apcerējums, kur debitīvs apskatīts nodaļā par kārtas kategoriju blakus pasīvam (turpinot Rozenbergera un Bilenšteina pieeju) (Nau 1998, 39).

Gramatisko kategoriju skaits valodā nav nekādā veidā iepriekš ierobežots, tāpēc nav jātiecas atrast debitīvam vietu kādā no „tradicionālām” verba kategorijām. Semantiskā līdzība ar izteiksmi un formāla līdzība ar

⁹ Autors gan sniedz nepareizu pasīva formu (*Es esmu jāmazgā* (Stērste 1880, 29) *Man jābūt mazgātam* vietā).

¹⁰ Jāatceras tomēr, ka citos savos darbos J. Endzelīns atzinis, ka īsta izteiksme debitīvs tomēr nav: „Gramatikās to liek blakus trim modiem: indikatīvam, imperatīvam un kondicionālim, bet isti tas ir tikai indikatīva paveids” (Endzelīns 2010, 82) (sal. Endzelīns 1951, 885). Šajā sistēmā gan neietilpst paša J. Endzelīna drusku zemāk sniegtais piemērs *būtu jābrauc* (Endzelīns 1951, 886). Tāpēc ticams ir A. Holvuta minējums, ka J. Endzelīns būs neveikli formulējis domu par to, ka starp *lasa* un *jālasa* nav atšķirības izteiksmē (Holvoet 2001, 33).

kārtu nav noliedzama¹¹, tomēr taksonomijas principi neļauj uzskatīt debitīvu par kādas no šīm kategorijām locekli (pēc Stērstu Andreja to aizrādījis J. Marvāns (1967, 130) un T. Buligina (Булыгина 1968, 216–217), jaunākajos laikos T. Matiasens (Mathiassen 1997, 130) (visi trīs – attiecībā uz izteiksmes kategoriju) un A. Holvuts (Holvoet 1997; 2001) (arī sakarā ar kārtas kategoriju). Debitīva formu sistēma ir pilnīgi simetriska parasto (ne-debitīva) verba formu sistēmai¹²:

	ne-debitīvs	debitīvs
Darāmā kārtā	<i>Es izdzeru kafiju</i>	<i>Man (ir) jādzer kafija</i>
Ciešāmā kārtā	<i>Kafija tiek izdzerta</i> <i>Kafija ir izdzerta</i>	<i>Kafijai (ir) jātiek izdzertai</i> <i>Kafijai (ir) jābūt izdzertai</i>

Tabula var tikt izvērsta, variējot lokāmo verba formu izteiksmēs (izņemot imperatīvu) un laikos (ieskaitot saliktās jeb perfekta formas).

Tātad jāatgriežas pie Stērstu Andreja teiktā: „īsi sakot, šo formu nevar saukt nedz par vajadzības modu, nedz par pasīva debitīvu, bet tikai par debitīvu” (Stērste 1880, 29).

Jāapspriež vēl paša savienojuma „būt + debitīvs” statuss: sintaktisks vārdu savienojums (sastata izteicējs) ar verbu *būt* saitiņas funkcijā vai analītiskā verba forma ar palīgverbu *būt*. Šim savienojumam piemīt zināms paralēlisms ar sinonīmisko saitiņas verba *būt* savienojumu ar tagadnes pasīvo divdabi, arī lietuviešu valodas (tāpat veclatviešu valodas) īpašu „vajadzības divdabi” ar piedēkli *-tin-* un latīņu valodas ģerundīvu: *Grāmata man ir jālasa – Grāmata man ir lasāma – Knyga man yra skaitytina – Liber mihi est legendus*. Atšķirībā no minētajām formām debitīvs ir nelokāms un nevar tikt lietots kā apzīmētājs (sal.: *lasāma grāmata, skaitytina knyga, liber legendus*), nav savienojams arī ar semantizētajām saitiņām (sal. *Man grāmata šķiet lasāma, kļūst lasāma* – ar vajadzības, nevis iespējamības nozīmi). Debitīvs tātad vispār nav iespējams bez blakus stāvoša verba *būt* (kurš tagadnē gan var būt nulles formā). Viss minētais un arī citi apsvērumi (sk. Holvoet 2001, 43–46; 2007, 173–193) runā par labu debitīvam kā verba analītiskai formai, nevis sastata izteicējam (kā tika apgalvots manos agrākos darbos, piem., Andronovs 1997).

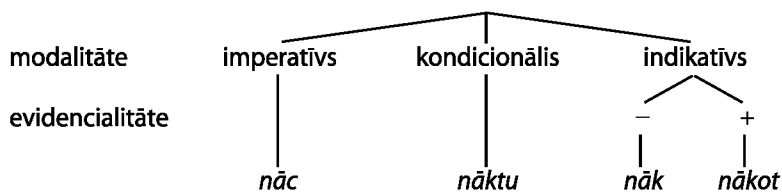
¹¹ Debitīva attiecības ar izteiksmes un kārtas kategoriju sīki iztirzātas A. Holvuta darbos (Holvoet 2001, 28–62; sākotnējais variants – Holvoet 1997).

¹² T. Matiasens min to kā otru argumentu pret debitīva iekļaušanu izteiksmes kategorijā: marķētām izteiksmēm raksturīgs ir mazāks formu skaits (tā, pretstatā īstenības izteiksmei ar sešām laiku formām, vēlējuma izteiksmei ir tikai divas, bet pavēles izteiksmei nav nemaz) (Mathiassen 1997, 130)

Evidenciālis

Formas, kas latviešu valodniecībā tiek sauktas par atstāstījuma izteiksmi, saskaņā ar R. Jakobsona piedāvāto verba gramatisko kategoriju klasifikāciju uzskatāmas par evidenciāļa kategorijas izteicējām (Jakobson 1957, 135). Šeit jākomentē divi jautājumi: šo formu statuss jeb vieta verba formveidošanas sistēmā, resp., to attiecības ar izteiksmes kategoriju, un šo formu paradigmas apjoms.

Statusa sakarā var atcerēties J. Endzelīna teikto: „Gramatikas to [atstāstījuma izteiksmi – A. A.] mēdz likt blakus indikātivam, imperātivam un kondicionālim. Bet nav ko ilgi domāt, lai atskārstum, ka atstāstāmā izteiksme nav izteiksme, bet atstāstāmā forma” (Endzelīns 2010, 83). Tātad, lai arī atstāstījuma nozīme ir tuva modalitātes sfērai, J. Endzelīns to nošķir no citām izteiksmēm. Formas ziņā šādu risinājumu balsta izloksņu piemēri, kur sastopams atstāstījuma nozīmes krustojums ne tikai ar īstenības izteiksmi (*esot, nākot*), bet arī ar vēlējuma izteiksmi (*būtot, nāktot*), morfēmai *-ot* kļūstot par universālo atstāstījuma rādītāju. Latviešu literārajā valodā vēlējuma izteiksmei atstāstījuma formu nav, tāpēc nav arī formālu šķēršļu atstāstījuma formu iekļaušanai izteiksmju paradigmā (pavēles izteiksmes 3. personas nozīmē lietota forma *lai nāk* analizējama nevis kā analītiskā imperatīva forma, bet kā īstenības izteiksmes tagadnes 3. personas formas savienojums ar modālo partikulu *lai* (Holvoet 2001, 63–81), tāpēc arī formas *lai nākot* nebūtu izteiksmju krustojuma piemērs; debitīvs, kā tika parādīts iepriekšējā nodaļā, arī nepieder izteiksmes kategorijai, līdz ar to arī formas *esot jānāk* nerunā pretī šai interpretācijai). Tomēr, paturot prātā tipoloģisko evidenciāļa nošķirtību no izteiksmes kategorijas, perspektīvāk šķiet attiecīgo verba paradigmas daļu literārajā valodā strukturēt šādi¹³:

Evidenciāļa kategorija literārajā valodā izpaužas tātad tikai īstenības izteiksmes paradigmā, veidojot vienkāršo un atstāstījuma formu pretstatījumu.

Mūsdienu latviešu valodas gramatikas uzskata, ka atstāstījuma izteiksmei, resp., evidenciālim ir tikai tagadnes un nākotnes formas (sk., piem., Mllvg I: 624; Nītiņa 2001, 79; Kalme, Smiltņiece 2001, 245 u. c.). Tas

¹³ Trīs „īstās” izteiksmes patiesībā arī veido hierarhisku bināru struktūru, bet tas ir atsevišķs jautājums.

šķiet dīvaini jau tāpēc vien, ka viena no evidenciāļa centrālajām lietošanas sfērām ir pasakas, nostāsti par pagātņi. Evidenciālis latviešu valodā radies no divdabju lietojuma finītā verba funkcijā. Kā izteicēji, bez saitiņas *būt*, varēja tikt lietotas visu laiku divdabju formas (tā tas joprojām ir lietuviešu valodā), bet pakāpeniski tagadnē un nākotnē tika vispārinātas nelokāmās formas ar *-ot*, pagātņē gan saglabājoties sākotnējam lokāmajam divdabim: „Rakstu valodā tagad nākotnē un tagadnē kā atstāstāmo formu lietā divdabi ar *-ot*: *strādājot, strādāšot*, bet pagātņē vēl dzird divdabi nōminātīvā: *viņš vakar strādājis..*” (Endzelīns 2010, 84) (sal. Endzelīns, Milenbahs 1928, 79–80). Arī fundamentālajā J. Endzelīna gramatikā evidenciāļa paradigma iekļauj trīs laikus: *liekot, licis, likšot* (Endzelīns 1951, 953–954). Aplams šķiet atstāstījuma izteiksmes formu sastāva apraksts akadēmiskajā gramatikā (Mllvg I, 624–625): par pagātnes formām te netiek runāts nemaz, bet patstāvīgo pagātnes divdabja lietošanu par varītēm interpretē kā salikto tagadni ar izlaistu palīgverbu *būt* („Atstāstījuma izteiksmes saliktās tagadnes formu bieži veido darāmās kārtas pagātnes divdabis viens pats” (Mllvg I, 625)). Pret šādu interpretāciju runā gan saturiski, gan formāli apsvērumi. Diez vai vienkāršo un salikto (resp. perfekta¹⁴) formu opozīcija, kas ir raksturīga visām izteiksmēm un laikiem, kļūst neaktuāla atstāstījuma izteiksmē, un pazūd atšķirība starp vienkāršās pagātnes un saliktās tagadnes nozīmēm un lietojumu. Šim jautājumam būtu jāvelti papildu pētījumi, tomēr saitiņas „rekonstruēšana” pasakas sākumā *kādam tēvam (esot?) bijuši trīs dēli* (sal. Endzelīns 1951, 977) neliekas ticama. Formālā aspektā akadēmiskās gramatikas aprakstā grūti ietilpināmas atstāstījuma izteiksmes formas ar palīgverbu pagātnes divdabja formā, piem.: *viņš bijis nomiris* (Endzelīns, Milenbahs 1928, 82); *Kad Dievs jau visas tautas **bijis radījis**, gribējis radīt vēl krievu*¹⁵. Šādas, lai gan ne visai biežas, formas uzskatāmas par atstāstījuma izteiksmes salikto pagātņi, un visa paradigma veidojas pilnīgi paralēla īstēnības izteiksmes paradigmai (sal. Bērziņa-Baltiņa 1994, 127 u. c.):

	Īstēnības izteiksme		Atstāstījuma izteiksme	
	vienkāršie laiki			
Tagadne	<i>nāk</i>		<i>nākot</i>	
Pagātne	<i>nāca</i>		<i>nācis, nākusi</i>	
Nākotne	<i>nāks</i>		<i>nāksot</i>	
saliktie laiki				
Tagadne	<i>ir</i>	} <i>nācis, nākusi</i>	<i>esot</i>	} <i>nācis, nākusi</i>
Pagātne	<i>bija</i>		<i>bijis, bijusi</i>	
Nākotne	<i>būs</i>		<i>būšot</i>	

¹⁴ Par vienkāršo un salikto laiku un izteiksmju formu pretstatījumu kā perfekta kategorijas izpausmi sk. Nau 2005.

¹⁵ Šmits P. *Latviešu tautas ticējumi*. 1.–4. sēj. Rīga, 1940–1941, citēts pēc: <http://valoda.aifab.lv/folkloraticejumi/krievs.htm>.

Šajā sistēmā labi iederas arī tādas noliegtās formas kā *nenācis* (sal.: *Princis neatgriezies pie savas brūtes*¹⁶), jo salikto laiku formās gaidāms nolieguma pievienojums pie palīgverba, nevis pie divdabja (*nav nācis, neesot nācis*).

Atstāstījuma izteiksmes aprakstu apgrūtina homonīmisko formu daudzums. Latviešu valodai raksturīgā palīgverba *būt* izlaišana tagadnē rada iespēju dažādi interpretēt formu *nācis*: kā atstāstījuma izteiksmes vienkāršo pagātņi (šādā gadījumā nekas nav izlaists), kā īstenības izteiksmes salikto tagadni ar izlaistu palīgverbu (pilnas formas *ir nācis* reducējums) un, iespējams, arī kā atstāstījuma izteiksmes salikto tagadni (*esot nācis*), lai gan marķētas palīgverba formas *esot* izlaiduma iespējamība ir vēl speciāli izpētāma.

Jādomā, ka forma *esot*, ko lieto atstāstījumā „skaidrības labad citādi pārprotamos gadījumos” (Endzelīns 1951, 977), nav viennozīmīgi interpretējama kā saliktās tagadnes formas komponents — tā var būt arī leksikalizēts evidencialitātes rādītājs, atstāstījuma nozīmi pastiprinoša partikula (līdzīga lietuviešu *esq*, sal. *esqs davęs* (palīgverbs saskaņots ar divdabi skaitli un dzimtē) un *esq davęs* (saskaņojuma trūkst), kam latviski atbilst viens un tas pats tulkojums ‘esot devis’). Tas palīdz paskaidrot faktu, ka atstāstījuma formas ar noliegumu pie divdabja šķiet reti sastopamas mūsdienu valodā (bet ir visai ierastas pasaku stāstījumos), noliegumu biežāk pievieno vārdam *esot*: ja šis *esot* ir tikai partikula, tad kļūst skaidrs nereti vērojamais formu *nenācis* un *neesot nācis* funkcionālās diferenciacijas trūkums – *neesot nācis* nav visos gadījumos interpretējama kā saliktā tagadne, tā var būt arī vienkāršā pagātne ar pastiprinājuma partikulu. Sekojot A. Holvutam, jāatzīst, ka atstāstījuma izteiksmē var tikt lietots pat noliegums *nav* (*nav nācis*), kas uzskatāms par „alternatīvu, neproklitisku nolieguma *ne* formu” (Holvot 2001, 120) (sal.: „*Neradi vis!*” *teicis kāds eņģelis*, „*posts vien pašam būs ar viņu*”. *Dievs tomēr nav eņģeļam klausijis un radījis vien. Kā nu bijis gatavs, krievs uzlēcis no zemes..*¹⁷). Visu šo variantu lietojums arī būtu vēl sīkāk aprakstāms, pamatojoties uz plašāku valodas materiālu.

Sīkāk par evidenciāla formu paradigmu (arī ciešamajā kārtā) un to funkcijām raksta A. Holvuts (Holvot 2001, 111–131). Varētu pievērst uzmanību vēl tikai vienam gadījumam. Kā zināms, debitīva atstāstījuma formas tagadnē ir ne tikai analītiskas (*esot jānāk*), bet arī sintētiskas (*jānākot*). Šīs sintētiskās formas sastopamas arī savienojumā ar palīgverbu *esot* (arī *bijis, būšot*), tātad atstāstījuma nozīme tiek izteikta divreiz (Endzelīns 1951, 981; Mllvg I, 619). Sarunvalodā šis palīgverbs var nostāties arī īstenības izteiksmes formā: *..instruktors pateica: „man nav ko te darīt, man ir jābraucot ar tiesībāk < = m > jau kabatā!”* (<http://forums.sieviesuklubs.lv/paplapasim-/?t=1698>); *Un viņa teica, ka jāejot ir mēnesī re<i>zi!* (<http://forums.delfi.lv/>

read.php?f= 111&i= 230548&t= 230548); ..brīnīšķīgā Juta man teica, ka nemaz nav jāgaidot līdz jaunajam gadam, lai sāktos kaut kas labāks.. (<http://agrizzz.orb.lv/?id= 241850&show= blog&entry= 114882>, visi piemēri skatīti 13.11.2011.). Šīs jaunās tendences arī būtu sīkāk pētāmas.

No visa teiktā var secināt, ka apskatāmo kategoriju problemātika nav vēl pilnībā aprakstīta, ir uzmanīgi jāiztirzā konkrēto formu un to variantu lietojums. Arvien pieaugošais latviešu valodas tekstu korpus sniedz labas iespējas šim darbam. Tomēr jāuzsver, ka tālākie pētījumi balstāmi nepretrunīgā pašu kategoriju izpratnē, kuru arī mēģināts piedāvāt šajā rakstā.

1. Andronovs, A. „Vajadzības izteiksme” latviešu valodas gramatiskajā tradīcijā. Iš: *VIII Tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje”*: pranešimų tezes. 1997 m. spalio 7–9 d. Vilnius, 1997, p. 17–18.
2. Andronovs, A. „Vajadzības izteiksme” latviešu valodas gramatiskajā tradīcijā. *Baltu filoloģija*, VIII. Rīga, 1998, 154–177. lpp.
3. Ābele, A., Lepika, M. Par Apukalna izloksnēm. *Filologu biedrības raksti*. VIII sēj. Rīga, 1928, 19.–49. lpp.
4. Bērziņa-Baltiņa, V. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga, 1994.
5. Bielenstein, A. *Handbuch der lettischen Sprache. Lettische Grammatik von A. Bielenstein*. Mitau, 1863.
6. Bielenstein, A. *Die Lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt von A. Bielenstein*. Zweiter Theil. Die Wortbeugung. Berlin, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung Harrwitz und Gossmann, 1864.
7. Endzelins, J. Kā cēlies un lietojams latviešu valodas debitīvs? *Rakstu krājums*, Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izdots. XIII sēj. Rīga, 1901, 1.–6. lpp. (pārpublicējums: Endzelins, J. *Darbu izlase*. I sēj. Rīga, 1971, 138.–142. lpp.)
8. Endzelin, J. Ursprung und Gebrauch des lettischen Debitivs. *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*. Hrsg. von Dr. Adalbert Bezzenberger. Bd. XXVI. Göttingen, 1901b, S. 66–74 (pārpublicējums: Endzelins, J. *Darbu izlase*. I sēj. Rīga, 1971, 143.–150. lpp.)
9. Endzelin, J. Zur Entstehung des lettischen Debitivs. *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*. Hrsg. von Dr. Adalbert Bezzenberger. Bd. XXIX. Göttingen, 1905. — S. 320–321 (pārpublicējums: Endzelins, J. *Darbu izlase*. I sēj. Rīga, 1971, 288.–289. lpp.)
10. Endzelins, J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
11. Endzelins 2010 – Grīslis, R. *Jāņa Endzelina latviešu valodas propaedeutikas lekciju kurss*. Rīga: Ingmars Zemzaris & Rīgas Latviešu biedrības valodas attīstības kopa, 2010.
12. Endzelins, J., Milenbahs, K. *Latviešu gramatika*. Rīga, 1928.
13. Fennell, T. G. The subject of Latvian verbs in the debitive mood. In: *Baltic*

¹⁶ Šmits P. *Latviešu pasakas un teikas*. 1.–12. sēj. Rīga, 1925–1937, citēts pēc: <http://valoda.ailab.lv/folkloras/pasakas/gr04/0404405.htm>.

¹⁷ Šmits P. *Latviešu tautas ticējumi*. 1.–4. sēj. Rīga, 1940–1941, citēts pēc: <http://valoda.ailab.lv/folkloras/ticejumi/krievs.htm>.

- Literature and Linguistics*. Ed. by A. Ziedonis et. al. Columbus, Ohio : Association for the Advancement of Baltic Studies, 1973, p. 213–221.
14. Fennell, T. G. Is there an instrumental case in Latvian? *Journal of Baltic Studies*, VI, 1975, p. 41–48.
  15. Fennell, T. G. The fluctuating fortunes of the Latvian instrumental. *Baltic Studies in Australia*, I. Ed. T. G. Fennell & H. A. Johansons. Melbourne : Australasian Section of the Association for the Advancement of Baltic Studies, 1989, p. 143–156.
  16. Grīse, R. Šodienas latviešu valoda un instrumentālis. *Latvijas Vēstnesis*, 1998, Nr. 55/56, 13. lpp.
  17. Hesselberg, H. *Lettische Sprachlehre*. Mitau, 1841.
  18. Holvoet, A. On the nominative object in Latvian, with particular reference to the debitive. *Linguistica Baltica*, Vol. 2. Warszawa, 1993, p. 151–161.
  19. Holvoet, A. Notes on the Latvian debitive. *Res Balticae*, 1997, p. 141–152.
  20. Holvoet, A. Notes on the rise and grammaticalisation of the Latvian debitive. *Linguistica Baltica*. Vol. 7. Kraków, 1998, p. 101–118.
  21. Holvoet, A. On a peculiar type of debitive constructions in Latvian. *Res Balticae*, 1999, p. 103–120.
  22. Holvoet, A. Review of: Terje Mathiassen. A short grammar of Latvian, Columbus, Ohio 1997. *Linguistica Baltica*, 8, 2000, p. 214–218.
  23. Holvoet, A. *Studies in the Latvian verb*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001.
  24. Holvoet, A. *Mood and modality in Baltic*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007.
  25. Holvoet, A. Between morphosyntax and the paradigm : Some puzzling patterns of case distribution in Baltic and their implications. *Acta Linguistica Hafniensia*. Vol. 42, No. 2, November 2010, 175–198.
  26. Jakobson, R. *Shifters, verbal categories and the Russian verb*. [Cambridge, Mass.] : Russian Language Project, Dept. of Slavic Languages and Literatures, Harvard University, 1957 (citēts pēc: Jakobson, R. *Selected writings*. Vol. 2. The Hague, Paris : Mouton, 1971, p. 130–147; krievu tulkojums: Якобсон, Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Сост. О. Г. Ревзина. Москва: Наука, 1972, с. 95–113).
  27. Kalme, V., Smiltņiece, G. *Latviešu literārās valodas vārdarināšana un morfoloģija*. Liepāja : LiePA, 2001.
  28. Kalnača, A. Lietvārda locījumu formu paradigmātika latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 3. Liepāja : LiePA, 1999, 81.–96. lpp.
  29. Lötzh, R. Zur Frage des sog. Instrumentals im Lettischen. *Zeitschrift für Slavistik*. Bd. XXIII № 5. Berlin, 1978, S. 667–671.
  30. LVG 2008 – *Latviešu valodas gramatika* : koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli. Atb. red. I. Jansone. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008.
  31. LVPPV 1995 – Ceplītis, L. u. c. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995.
  32. Marvans, J. Par verbu izteiksmes kategoriju mūsdienu latviešu valodā. *Latvijas Valsts universitātes Zinātniskie raksti*. LX sējums, 9. A laidniens. Rīga, 1967, 127.–133. lpp. (pirmpublicējums čehu valodā: Marvan, J. K otázkám kategorie slovesného způsobu v současné lotyštině. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 3. *Slavica Pragensia* IV. Praha, 1962, s. 253–257.)
  33. Mathiassen, T. *A short grammar of Latvian*. Slavica Publishers, 1997.

34. Michellini, G. A proposito del debitive lettone: analisi sincronica. *Aevum. Rassegnadi Science storiche e filologiche*. Vol. 61. Milano, 1987, p. 604–610.
35. Mllvg I – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. sēj. Atb. red. E. Sokols. Rīga, 1959.
36. Milenbahs, K. Par prepozīciju *ar*. No: K. Milenbahs. *Daži jautājumi par latviešu valodu*. 2. burtn. Jelgava, 1893, 78.–86. lpp. (pārpublicējums: Milenbahs, K. *Darbu izlase*. 1. sēj. Rīga, 2009, 107.–111. lpp.)
37. Napierisky, C. Vermischte Sprachbemerkungen von Girgensohn, Mützel und -y, mit Anmerkungen von Klot. *Magazin*, Bd. II, Mitau, 1830, S. 162–183.
38. Nau, N. *Latvian*. München : LINCOM Europa, 1998.
39. Nau, N. Perfekts un saliktā tagadne latviešu valodā. *Baltu filoloģija*, XIV⁽²⁾, 2005, 137.–154. lpp.
40. Nitiņa, D. Aprepozicionāla izteiksme latviešu valodā. *Latvijas PSR ZA Vēstis*, 1973, Nr. 2 (307), 115.–119. lpp.
41. Nitiņa, D. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga : Zinātne, 1978.
42. Nitiņa, D. Dažas piezīmes par morfoloģijas jautājumiem. *Savai valodai*. Latvijas Zinātņu Akadēmijas goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums. Rīga : Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1997, 201.–217. lpp.
43. Nitiņa, D. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Rīga : Rīgas Tehniskā universitāte, 2001.
44. Pauniņa, I. Raksturīgākās aprepozicionāla instrumentāļa leksiskās realizācijas likumsakarības. *Linguistica Lettica*, 12, 2003, 81.–96. lpp.
45. Rehehusen 1644 — *Manvdivctio Ad Lingvam Lettonicam facilis & certa, monstrata a Joanne Georgo Rehehusen Ascheradensium Pastore & Consistorii Kokenhusensis Regii Assessore. Excusa a Gerhardo Schrödero Typothetā Rigensi Sumptibus Authoris. Anno M DC XLIV*.
46. Rosenberger, O. Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung. Ein Versuch von dem Verfasser des Conspects für seine Zuhörer Otto Benj. Gottfr. Rosenberger. Mitau, gedruckt bei J. F. Steffenhagen und Sohn. 1848. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft*. Bd. IX, St. 2.
47. Rosenberger, O. *Das lettische Verbum, auf's Neue dargestellt* von dem Verfasser der Formenlehre der lettischen Sprache, Staatsrath Rosenberger, stellvertretendem Lector der lettischen Sprache an der Universität Dorpat, der Kurländ. Gesellschaft für Literatur und Kunst ordentlichem und der Lett. literar. Gesellschaft Ehren-Mitgliede. Dorpat, Druck von Heinrich Laakmann, 1843.
48. Schmalstieg, W. R. A comment on the Latvian debitive. In: *Symposium Balticum* : A Festschrift to honour Professor Velta Rūke Draviņa. Hamburg, 1990, p. 427–432.
49. Stender 1761 – *Neue vollständigere Lettische Grammatik, Nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten*, verfasst von Gotthard Friederich Stender. Braunschweig, gedruckt im Fürstl. großen Waisenhause, 1761.
50. Stender 1783 — *Lettische Grammatik*, verfasst von Gotthard Friedrich Stender... Zweyte Auflage, von dem Verfasser selbst verbessert, vermehret und von neuen umgearbeitet. Mitau, gedruckt und zu haben bey Johann Fried. Steffenhagen Hochfürstl. Hofbuchdrucker. 1783.
51. Stērste 1880 – *Sterstu Andreja Latweešu waloahas mahziba*. Otrā un treschā daļa : Sintakša un ortografija. Rīgā un Tehrbatā: Schnakenburg, 1880.
52. Ulmann, C. Chr. Bemerkungen zur lettischen Grammatik Stender's. *Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft*. Bd. III, St. 1., 1831, S. 1–79.

53. Wälchli, B. Two cases of necessive modality in the NEE area: external necessity deriving from modal verbs and the Latvian-Livonian debitive as a case of parallel grammaticalization. In: Christen, S., Locher, J. P., Wälchli, B., Narmon/Gi. *Arbeitspapiere des Berner Projekts zur vergleichenden Darstellung der nordosteuropäischen Sprachen*, I. Bern : Universität Bern, 1996, p. 42–51.
54. Wälchli, B. Infinite predication as a marker of evidentiality and modality in the languages of the Baltic region. *Sprachtypologie und Universalienforschung* (STUF). Vol. 53, Issue 2. Berlin : Akademie Verlag, 2000, p. 186–210.
55. Zeps, V. J. Latgalian instrumentals and ordinals. *Linguistica Baltica*, 4, 1995, p. 169–172.
56. Андронов, А. В. Грамматический очерк латышского языка. В кн.: Андронов А. В. *Материалы для латышско-русского словаря*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2002, с. 323–402.
57. Булыгина, Т. В. Грамматические оппозиции. В кн.: *Исследования по общей теории грамматики*. Отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Наука, 1968, с. 175–231.
58. Булыгина, Т. В. По поводу трактовки «слабо дифференцированных падежей» в литовском склонении. Iš: *Tarptautinė baltistų konferencija* : 1985 m. Spalio 9–12 d. : pranešimų tezės. Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas, TSRS MA Slavistikos ir baltanistikos institutas; ats. red. Z. Zinkevičius. Vilnius, 1985, p. 133–134.
59. Гасюк, М. О предложных падежных конструкциях в латышском языке. *Locījuma kategorija valodas struktūrā un sistēmā* : Zinātniskās konferences materiāli. Artūra Ozola diena, 7. Rīga : P. Stučka Latvijas Valsts Universitāte, 1971, 43.–44. lpp.
60. Зализняк, А. А. *Русское именное словоизменение*. Москва : Наука, 1967.
61. Зализняк, А. А. О понимании термина «падеж» в лингвистических описаниях. *Проблемы грамматического моделирования*, I. Отв. ред. А. А. Зализняк. Москва : Наука, 1973, с. 53–87.
62. Лоя, Я. В. *Русско-латышский словарь*. Москва, 1951.
63. Мюленбах, К. О дебитиве. *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. Т. XIII, кн. 3. Санкт-Петербург, 1907, с. 313–333.
64. Эндзелин, И. *Латышские предлоги*. Ч. II. Юрьев: тип. К. Маттисена, 1906 (citēts pēc: Endzelins, J. *Darbu izlase*, I sēj. Rīga, 1971, 521.–655. lpp.).
65. Эндзелин, И. Ещё о латышском дебитиве. *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. Т. XIII, кн. 4. Санкт-Петербург, 1908, с. 201–207 (pāpublicējums: Endzelins, J. *Darbu izlase*. II sēj. Rīga, 1975, 64.–68. lpp.).